

Νεολογικές κατασκευές στον αυθόρμητο λόγο ρωσόφωνων και ελληνόφωνων παιδιών: Μια πρώτη προσέγγιση

Ελένη Μότσιου

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ABSTRACT

The paper examines the construction of novel items in language and the reconstruction of old ones (forms and/or meanings/uses) by children. The corpus of data was collected from the spontaneous speech of Greek- and Russian-speaking children, in which significant parallels between the two languages were found. The coined items (created by children and not belonging to adult language) were considered as a result of children's general language acquisition strategies and their creative practice, as well as an aspect revealing the limits of the language system's potential. After the observation of characteristics noticed in innovative items, a general classification of children's neologisms is proposed and some theoretical implications are discussed.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: δημιουργική ικανότητα, ενήλικη γλωσσική νόρμα, κατάκτηση γλώσσας, μορφολογική ανάπτυξη, παιδικές νεολογικές κατασκευές

1. Εισαγωγή

Τα παιδικά εκφωνήματα περιέχουν πολύ συχνά διαφόρων ειδών γλωσσικές επινοήσεις ή νεολογισμούς, δηλαδή κατασκευασμένες από τα παιδιά λέξεις (ή και λεξικές φράσεις) που δεν ανήκουν στην ενήλικη γλωσσική νόρμα. Για παράδειγμα: «Αυτή είναι μαϊμού και αυτός είναι ο *μαϊμούς/ούδος*» (Γ.Κ., αγόρι 2,5 ετών), «Μ' αρέσει να *πινελεύω*» (Β.Π., αγόρι 3,5 ετών), «Είμαι *γελατζού*» (Β.Σ., κορίτσι 7 ετών). Ο λόγος για τον οποίο οι γλωσσικές κατασκευές των παιδιών ονομάζονται συχνά γλωσσικά λάθη ή αποκλίσεις είναι ακριβώς επειδή η παιδική γλώσσα συγκρίνεται με την ενήλικη που θεωρείται το πρότυπο, η νόρμα. Η εμφάνιση τέτοιων «λαθών» στην παιδική γλώσσα αιτιολογείται πολλές φορές απλουστευτικά ως έλλειψη επαρκούς κατάκτησης της μητρικής γλώσσας από το παιδί.

Μπορεί κανείς όμως να εξετάσει αυτά τα γλωσσικά φαινόμενα από την ακριβώς αντίθετη σκοπιά, χωρίς να ξεκινάει απαραίτητα από την ενήλικη γλώσσα. Όλα τα παιδιά δημιουργούν λέξεις που δεν υπάρχουν στο ενήλικο λεξιλόγιο, άλλα περισσότερο και άλλα λιγότερο· κάποιες από αυτές τις παιδικές νεολογικές κατασκευές (ΠΝΚ) συναντώνται αυτούσιες στο λόγο πολλών παιδιών της ίδιας γλωσσικής κοινότητας και άλλες είναι πιο προσωπικές επινοήσεις. Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι προφανώς πρόκειται για εξελικτική στρατηγική, μια αναπτυξιακή διαδικασία κατά την απόκτηση της γλώσσας. Επίσης, ορισμένοι νεολογισμοί κατασκευάζονται και χρησιμοποιούνται άπαξ, ενώ κάποιοι «επιζούν» στο λεξιλόγιο του παιδιού για αρκετό διάστημα. Και, φυσικά, παρατηρούμε ότι και οι ενήλικες προβαίνουν σε γλωσσικές κατασκευές για διάφορους λόγους. Παρατηρούμε, επομένως, ότι αν και η ικανότητα γλωσσικής δημιουργίας είναι πιο έντονη στην παιδική ηλικία, μετά φθίνει χωρίς όμως να εξαφανίζεται. Σε αυτό το πλαίσιο μοιάζει εντελώς φυσικό το συμπέρασμα ότι η παραβίαση της νόρμας, της κανονικότητας, δεν μπορεί παρά να οφείλεται στην ύπαρξη μιας άλλης κανονικότητας που το επιτρέπει (ή και το επιβάλλει).

Πότε όμως προκύπτει ένας παιδικός νεολογισμός; Από την παρατήρηση των ΠΝΚ στον παιδικό λόγο προκύπτει ότι ένα μεγάλο μέρος τους, αν όχι το μεγαλύτερο, έχει σε γενικές γραμμές μια βασική λειτουργία: κατασκευάζεται για να «επιδιορθώσει» ή να «βελτιώσει» κάτι στην ενήλικη γλώσσα, όπως η κάλυψη λεξιλογικών κενών, η κατονομασία (τα *μπαλαρινά*: η στολή της μπαλαρίνας, Β.Σ, κορίτσι 5 ετών) ή η κάλυψη μορφολογικών κενών/ομαλοποίηση (η *τερατίνα*, Τ.Ρ., αγόρι 4,5 ετών). Επομένως, τίθεται το ερώτημα ποια ακριβώς είναι η «απόκλιση» ή το «λάθος»: ο τύπος που το παιδί φτιάχνει ακολουθώντας τον βαθύ, συστημικό κανόνα και αξιοποιώντας σε μεγάλο

βαθμό το μηχανισμό της αναλογίας, ή η ενήλικη γλώσσα που αποκλίνει και εμφανίζει εξαιρέσεις (αποκλίσεις) από τη βαθιά κανονικότητα και τη συμμετρία; Με την ίδια λογική, μπορεί να είναι λάθος ή αποτέλεσμα ελλιπούς γλωσσικής κατάκτησης ο τύπος που κατασκευάζει το παιδί για να μπορέσει να μιλήσει για κάτι που γι' αυτό υπάρχει, αλλά δεν έχει όνομα στην ενήλικη γλώσσα;

Από την άλλη, υπάρχουν ΠΝΚ που καλύπτουν κενά στο υφιστάμενο και αναπτυσσόμενο λεξιλόγιο του παιδιού, δηλαδή η αντίστοιχη μορφή υπάρχει στο ενήλικο λεξιλόγιο, αλλά το παιδί δεν τη γνωρίζει ακόμα (π.χ. *εμφανίστρια*: η γυμνίστρια Β.Σ., κορίτσι 5,5 ετών). Όμως, οι σημασιολογικές ικανότητες ανάλυσης και σύνθεσης που απαιτούνται για να παραχθούν οι παιδικές αυτές κατασκευές δημιουργούν λέξεις συμμορφωμένες σε βασικούς κανόνες της γλώσσας, λέξεις δηλαδή που θα μπορούσαν να υπάρχουν αντί των υφιστάμενων· επιπλέον, ένας παιδικός νεολογισμός που αποτελεί συνώνυμο μιας ενήλικης λέξης, ενδέχεται να διαθέτει διαφορετικές σημασιολογικές όψεις, συνυποδηλωτική αξία κ.λπ. Αλλά και στην περίπτωση των ΠΝΚ που έχουν τα χαρακτηριστικά των λαϊκών ετυμολογιών (π.χ. *Αρχαιοί*: Αχαιοί, Β.Σ., κορίτσι 7,5 ετών), προτού τις εντάξουμε και αυτές στα παιδικά «λάθη», θα πρέπει να αναλογιστούμε τόσο τις αιτίες όσο και τα αποτελέσματα του μηχανισμού αυτού, που έχει αφήσει τα ίχνη του στο συγχρονικό λεξιλόγιο της Νέας Ελληνικής (π.χ. η συμβατικοποιημένη πια λέξη *αγιόκλημα*, που είναι αποτέλεσμα παρετυμολογίας του *αιγόκλημα*). Επομένως, οι ΠΝΚ στη συντριπτική τους πλειοψηφία μπορούν να ενταχθούν στην κατηγορία των λαθών μόνο εφόσον θεωρήσει κανείς ότι τα όρια του γλωσσικού συστήματος είναι άκαμπτα και συμπίπτουν με ό,τι έχει προσδιορίσει συγχρονικά η ενήλικη συμβατικοποιημένη νόρμα.

Η έρευνα του παιδικού λόγου που αφορά τις ΠΝΚ δεν είναι ιδιαίτερα ευρεία, αν και το ενδιαφέρον για την παιδική γλώσσα και τη δημιουργικότητα είναι παλιό. Ο ρώσος συγγραφέας παιδικής λογοτεχνίας Κ. Chukovsky ήταν από τους πρώτους που ασχολήθηκαν συστηματικά τόσο με τη συλλογή όσο και με την ανάλυση των ΠΝΚ. Ο Chukovsky (1963) διατυπώνει τη ριζοσπαστική για την εποχή άποψη ότι οι παιδικές εκφράσεις κάποιες φορές είναι πιο σωστές από τις ενήλικες, εννοώντας προφανώς ότι η παιδική εκδοχή απεικονίζει το βαθύ σύστημα της γλώσσας, αντιπαραβαλλόμενο με τη νόρμα που αντιπροσωπεύεται από την ενήλικη γλώσσα.

Με τους παιδικούς νεολογισμούς (*innovations, coinages, neologisms*) ως αντικείμενο γλωσσολογικής ανάλυσης σε σχέση με την κατάκτηση της γλώσσας από το παιδί ασχολήθηκε συστηματικά κυρίως η Clark (1980, 1993, 2000, 2009 κ.ά.). Οι αναλύσεις της εστιάζουν στην ανάπτυξη της μορφολογίας και αφορούν ένα συγκεκριμένο είδος ΠΝΚ, αυτών που εμφανίζονται ως παράγωγοι (π.χ. *climb-er*) ή σύνθετοι (π.χ. *finger-brush*). Οι γλώσσες που εξετάζονται είναι η αγγλική, η γερμανική και η εβραϊκή. Σε ανάλογη κατεύθυνση κινούνται και λιγότερες άλλες μελέτες που προσθέτουν στη μορφολογική ανάπτυξη δεδομένα από την παιδική λεξική νεολογία στη βάση της αγγλικής (Bowerman 1982, Becker 2006), της εβραϊκής (Berman 2000, 2003) και της πολωνικής γλώσσας (Koniieczna 2002, Haman et al. 2009). Συστηματικότερα μελετώνται οι ΠΝΚ από Ρώσους ερευνητές. Οι γλωσσικές επινοήσεις των παιδιών, που δεν περιορίζονται μόνο σε παράγωγους και σύνθετους σχηματισμούς, θεωρούνται κεντρικό κομμάτι του παιδικού λόγου που φανερώνει πολύτιμες πληροφορίες για τη μορφολογική, σημασιολογική και γνωσιακή ανάπτυξη και εξέλιξη του παιδιού (Tseytlin S. N. 2000, Tseytlin S. M. 2009, Gridina 2013). Οι γλωσσικές επινοήσεις των ελληνόφωνων παιδιών δεν έχουν τύχει ιδιαίτερης προσοχής προς το παρόν. Στην ίδια κατεύθυνση με τις προηγούμενες έρευνες έχουν γίνει προσπάθειες περιγραφής ορισμένων ειδών ΠΝΚ (παράγωγων και σύνθετων) στο λόγο παιδιών που αναπτύσσουν την ελληνική (Motsiou 2012) και της τροποποίησης μορφών και σημασιών στο επίπεδο

της φρασεολογίας και της παιδικής παρετυμολογίας (Μότσιου 2015, 2016), ενώ έχει προταθεί και η αξιοποίηση των ΠΝΚ στη γλωσσική διδασκαλία (Αλεξίου 2010, 2012).

Συλλογές υλικού με παιδικές γλωσσικές επινοήσεις δεν υπάρχουν πολλές. Η συλλογή του Chukovsky (1963) είναι η πιο παλιά και περιέχει καταγραφές γλωσσικών κατασκευών και διαλόγων με παιδιά που αναπτύσσουν ως μητρική τη ρωσική, ενώ σε πολλές περιπτώσεις το υλικό σχολιάζεται από τον συγγραφέα με ιδιαίτερη γλωσσολογική ευστοχία. Το 2002 εκδίδεται το *Λεξικό της σύγχρονης παιδικής γλώσσας* του V. K. Kharchenko με εκτενές υλικό από τη γλώσσα αναπτυσσόμενων ρωσόφωνων παιδιών, ενώ πιο πρόσφατες συλλογές παιδικών γλωσσικών επινοήσεων από παιδιά με μητρική τη ρωσική είναι αυτές της Tseytlin (2009) και της Gridina (2012), επίσης με τη μορφή λεξικού. Για τα ελληνικά, δυστυχώς, δεν υπάρχει καμία δημοσιευμένη πηγή ή συλλογή που να περιέχει παιδικές γλωσσικές επινοήσεις.

2. Δεδομένα

Η συλλογή δεδομένων που χρησιμοποιείται στην παρούσα περιγραφική έρευνα περιέχει ΠΝΚ ελληνόφωνων και ρωσόφωνων παιδιών, κοριτσιών και αγοριών, από 2,5-3 έως 10 ετών. Με τον όρο ΠΝΚ εννοούνται κατασκευασμένες από τα παιδιά λέξεις, μορφές ή/και σημασίες (αλλά και εκφράσεις) που δεν συναντώνται στη γλωσσική νόρμα, όπως αυτή εκπροσωπείται από την ενήλικη γλώσσα. Οι γλωσσικές αυτές κατασκευές μπορεί να έχουν ευκαιριακό χαρακτήρα, να χρησιμοποιηθούν δηλαδή άπαξ, ή μπορεί να υπάρχουν για αρκετό διάστημα στο λεξιλόγιο του αναπτυσσόμενου παιδιού. Πολλές ΠΝΚ επίσης εντοπίζονται αυτούσιες στο λεξιλόγιο διαφορετικών παιδιών που αναπτύσσουν την ίδια γλώσσα.

Το γλωσσικό υλικό που αφορά τα ελληνόφωνα παιδιά είναι συγκεντρωμένο σε προσωπικό αρχείο με τη μορφή ευρετηρίου-λεξικού, κατά τα πρότυπα της ρωσικής έρευνας. Η συλλογή του υλικού έχει πραγματοποιηθεί επί σειρά ετών βάσει ελεύθερης παρατήρησης και καταγραφής εκφωνημάτων αυθόρμητου παιδικού λόγου σε ποικιλία φυσικών οικείων πλαισίων, όπως σπίτι, παιδότοπος, παιδική χαρά, εργαστήρια δημιουργικής απασχόλησης για παιδιά κ.ά., καθώς και από σώματα κειμένων προφορικού παιδικού λόγου.¹ Τα περισσότερα παιδιά των οποίων τα εκφωνήματα παρουσιάζονται, αγόρια και κορίτσια, διαμένουν σε αστικές περιοχές και προέρχονται από οικογένειες μεσαίου και ανώτερου κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, ελληνικής εθνικότητας. Στο αρχείο καταγράφονται προς το παρόν περίπου 500 ΠΝΚ 53 παιδιών, 31 κοριτσιών και 22 αγοριών, ενώ πληροφορίες για την ηλικία και το φύλο των παιδιών καταγράφονται επίσης σε ξεχωριστό αρχείο. Επειδή πρόκειται για παραγωγή λέξεων και εκφράσεων που προκύπτουν αυθόρμητα στο λόγο των παιδιών, και μάλιστα όχι ιδιαίτερα συχνά, δεν θα μπορούσε εύκολα να εφαρμοστεί κάποια ειδική πειραματική μεθοδολογία συλλογής τους, αλλά ούτε και θα ήταν θεμιτό κάτι τέτοιο για τη μελέτη μιας τέτοιας πλευράς του παιδικού λόγου. Έτσι, ο τρόπος συλλογής του υλικού ήταν είτε η αναζήτηση παιδικών νεολογισμών στο σώμα κειμένων του παιδικού προφορικού λόγου, είτε η επιτόπια και λεπτομερής καταγραφή της εκφωνηθείσας έκφρασης που προέκυπτε αυθόρμητα στο λόγο του παιδιού (και πολλές φορές και της επεξήγησής της από το ίδιο) σε ένα ειδικά διαμορφωμένο ευρετήριο. Τα στοιχεία του παιδιού (φύλο, ηλικία) αλλά και περιγραφή των συνθηκών εκφώνησης της επινοημένης λέξης/έκφρασης καταγράφονταν επίσης. Το υλικό είναι αποτέλεσμα συλλογής δεδομένων οκτώ περίπου ετών, ενώ ο εμπλουτισμός του σχετικού αρχείου συνεχίζεται.

Το υλικό από τα ρωσόφωνα παιδιά είναι σαφώς μεγαλύτερης έκτασης και προέρχεται από τις συλλογές παιδικού λόγου της Tseytlin (2009) και του Kharchenko

¹ Απομαγνητοφωνημένες συζητήσεις με παιδιά από αρχείο προσωπικής ηλεκτρονικής βάσης.

(2002).² Το υλικό της Tseytlin είναι οργανωμένο με τη μορφή λεξικού που εμφανίζει αλφαβητικά τις γλωσσικές επινοήσεις οι οποίες έχουν το στάτους λέξης και απουσιάζουν από τη γλώσσα των ενηλίκων. Η συλλογή του υλικού βασίζεται στον αυθόρμητο παιδικό λόγο. Ο Kharchenko (2002) καταγράφει ένα πιο ευρύ φάσμα υλικού που αφορά την παιδική γλώσσα: στο λεξικό του καταγράφονται γλωσσικές επινοήσεις (νέες λέξεις και εκφράσεις), αλλά και διάφορες χρήσεις λέξεων από παιδιά που αποκλίνουν από τη συμβατική νόρμα, φωνολογικές αποκλίσεις, ολοφράσεις κ.ά. Το υλικό του βασίζεται σε καταγραφή αυθόρμητου παιδικού λόγου και καθοδηγούμενες συνεντεύξεις με παιδιά. Στην παρούσα εργασία μας απασχολεί κυρίως η παρουσίαση και η ταξινόμηση των ΠΝΚ σε βασικά παρόμοιες μορφολογικά γλώσσες.

3. Κατηγορίες και υποκατηγορίες ΠΝΚ στον αυθόρμητο λόγο ρωσόφωνων και ελληνόφωνων παιδιών

Από τη μελέτη και την ποιοτική ανάλυση του γλωσσικού υλικού ελληνόφωνων και ρωσόφωνων παιδιών προκύπτουν αρκετά σαφείς διαγλωσσικές κατηγορίες νεολογικών κατασκευών. Η περιγραφή και η τυπολογία που επιχειρείται αφορά τόσο τη μορφή όσο και τη σημασία τους, ενώ παράλληλα με την προσπάθεια ταξινόμησης των ΠΝΚ επιχειρείται και μια υποκατηγοριοποίηση με στόχο την αιτιολόγηση και ερμηνεία τους. Έτσι, ως προς τη σχέση τους με τη γλωσσική νόρμα (ενήλικη γλώσσα) οι ΠΝΚ (λέξεις και φράσεις) εμπίπτουν στις κατηγορίες «κατασκευές νέων μορφών/σημαινόντων», «κατασκευές νέων σημασιών/σημαινομένων» και «κατασκευές νέων λέξεων-σημείων». Στα παραδείγματα των ΠΝΚ που ακολουθούν για πρακτικούς λόγους δεν συμπεριλαμβάνονται πληροφορίες για τα παιδιά, όπως φύλο ή ηλικία, καθώς κρίθηκε ότι θα δυσχέραιναν την παρουσίαση του υλικού και των κατηγοριών, στα οποία και επικεντρώνεται η πρώτη φάση της έρευνας.

3.1 Κατασκευή νέων μορφών

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται καταρχήν η κατασκευή μιας νέας μορφής με αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός «συνωνύμου» με την ενήλικη νόρμα, που στοχεύει σε κατονομασία μιας οντότητας ή φαινομένου το όνομα του οποίου το παιδί προς το παρόν αγνοεί (αλλά υπάρχει στην ενήλικη γλώσσα). Για παράδειγμα:

- ελληνικά: *εμφανίστρια* (: γυμνίστρια), *σπαζοκύμα* (: κυματοθραύστης), *φιδόψαρο* (: χέλι), *αεροπλανομάστορας* (: μηχανικός αεροσκαφών), *άλογο από κύριο* (: κένταυρος)

- ρωσικά: *napodushnik* (: μαξιλαροθήκη, αντί *navolochka*, από το ουσ. *podushka*: μαξιλάρι), *bojushka* (: φοβιτσιάρα, αντί *trusikha*, από το ρ. *bojus'*: φοβάμαι), *samoletnik* (: πιλότος, αντί *pilot*, από το ουσ. *samolet*: αεροπλάνο), *slushalka* (: στηθοσκόπιο, αντί *fonendoskop*, από το ρ. *slushaju*: ακούω), *pashka* (: άροτρο, αντί *plug*, από το ρ. *pashu*: οργώνω).³

Περιλαμβάνεται επίσης η κατασκευή μιας νέας μορφής που καλύπτει ένα μορφολογικό κενό στη γλωσσική νόρμα. Το παιδί μπορεί να συμπληρώνει εν αγνοία του αυτό το κενό και να ομαλοποιεί έτσι το παράδειγμα, αλλά υπάρχει περίπτωση να

² Οι ΠΝΚ που περιλαμβάνονται στα δύο λεξικά ξεπερνούν τις 9.000.

³ Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση το παιδί να στοχεύει σε κατονομασία κάποιας οντότητας ή φαινομένου όχι λόγω άγνοιας της συμβατικής μορφής, αλλά λόγω πρόθεσης αλλαγής της κατονομασίας για ποικίλους λόγους, π.χ. για επίτευξη μεγαλύτερης ακρίβειας, συναισθηματικής φόρτισης, δήλωσης στάσης κ.λπ. (π.χ. το *καπνιστήρι*, ο *πλοιατζής*: *pechatalka*: αυτό που εκτυπώνει, ο εκτυπωτής [από το ρ. *'pechatat'*: εκτυπώνω], αντί *printer*), *tushitel'*: αυτός που σβήνει φωτιές, ο πυροσβέστης [από το ρ. *'tushit'*: σβήνω], αντί *rozarnik*). Είναι φανερό ότι δεν είναι πάντα εύκολο να διακρίνουμε πότε ο νεολογισμός προκύπτει λόγω της άγνοιας του συμβατικού σημαίνοντος και πότε λόγω της πρόθεσης του παιδιού για νέα κατονομασία. Συνήθως το δηλώνουν τα σχόλια και η συμπεριφορά του ίδιου του παιδιού.

υπάρχει πρόθεση εκ μέρους του παιδιού να εστιάσει ακριβώς σε αυτή την έλλειψη, να την επιδιορθώσει, όπως ακριβώς κάνουν ενίοτε και οι ενήλικοι ομιλητές.

- ελληνικά: *μαϊμούς/ούδος* (: αρσενική μαϊμού), *λεφτό* (: ενικός του *λεφτά*), *σπάστηκε* το μηχανάκι (αντί *έσπασε*), *αλογίνα* (: θηλυκό άλογο), *σιντιά* (: πληθυντικός του *σιντί*).

- ρωσικά: *jenota* (ως θηλυκό του μη μαρκαρισμένου ως προς το γένος *jenot*: ασβός), *svin* (ως αρσενικό του μη μαρκαρισμένου ως προς το γένος *svinja*: γουρούνι), *nozmitsa* (ως ενικός του «ψαλίδι», το οποίο εμφανίζει μόνο πληθυντικό: *nozmitsy*), *ostylsya* (ως παθητικό, αντί *ostyl* [βλ. εργαστικά ρήματα]: *κρύωσα/ έπαγα να είμαι ζεστός*).⁴

Επίσης, περιλαμβάνεται η κατασκευή νέας μορφής που αποκαθιστά τη συμμετρία σε ένα μορφολογικό παράδειγμα που έχει περιορισμένη έκταση, είτε ασυνείδητα είτε συνειδητά –με πρόθεση την εστίαση στην απόκλιση ή εξαίρεση (σπανιότερη εμφάνιση) της ενήλικης γλώσσας.

- ελληνικά: *γέρα* (: γριά), *δώνω* (: δίνω), *τεσσεραόροφος* (: τετραώροφος), *γίδος* (: τράγος), *φώτο* (: φως), *συγγραφίνα/συγγραφέα* (: η συγγραφέας)

- ρωσικά: *starukh* (κανονικά *starik*: γέρος· από το θηλ. *starukha*), *sobachenok* (κανονικά *shenok*: κουτάβι· από το θηλ. μη μαρκαρισμένο ως προς το γένος *sobaka*: σκυλί), *cheloveki* (κανονικά *lyudi*: άνθρωποι· από τον ενικό *chelovek*), *druga* (κανονικά *podruga*: φίλη· από το αρσεν. *drug*).

Συχνή είναι και η αντίστροφη παραγωγή:

- ελληνικά: «αυτά είναι τα *καπιά* από τους μεγάλους μαρκαδόρους» (: μεγάλα καπάκια, αφού το *καπάκι* αναλύεται ως *καπ-άκι* [υποκοριστικό])

- ρωσικά: *oduvan* (που σημαίνει στο λόγο του παιδιού «μεγάλο άνθος του φυτού ταραξάκος», επειδή η συμβατική λέξη *oduvanchik* αναλύεται ως *oduvan-chik* [από το *-chik*: -υποκοριστικό]).

Επιπλέον, περιπτώσεις ανακατασκευής της μορφής λόγω υπεργενίκευσης ενός συχνότερου, σε σχέση με άλλα, τύπου συναντώνται επίσης στον παιδικό λόγο:

- ελληνικά: *νικίζω*, *χαλάζω*

- ρωσικά: *shum'u* (κανονικά *shuml'u*: κάνω θόρυβο), *kip'u* (κανονικά *kipl'u*: βράζω)

Τέλος, διαπιστώνεται κατασκευή νέας μορφής που στοχεύει σε μεγαλύτερη διαφάνεια μεταξύ της μορφής και της σημασίας (στην ουσία, αντακατασκευή της μορφής). Πρόκειται για τη χαρακτηριστικότερη περίπτωση παιδικής παρετυμολόγησης, καθώς η μορφή αποκαθίσταται στο λόγο του παιδιού ώστε να ταιριάζει πιο πολύ με τη σημασία (αύξηση διαφάνειας).⁵

- ελληνικά: *γλικέρ* (: λικέρ), *κελαηδόνι* (: αηδόνι), *Αρχαιοί* (: Αχαιοί), *στρίβω τα ρούχα* (: στύβω), *μου έρχεται επιφώτιση* (: επιφοίτηση), *πλαθειλίνη* (: πλαστελίνη), *μάτι καρύδα* (: γαρίδα)

- ρωσικά: *ukolka* (κανονικά *igolka*: βελόνα, από το *ukol*: ένεση), *mazelin* (κανονικά *vazelin*: βαζελίνη, από το ρ. *mazhu*: βάφω, πασαλείβω), *obduvanchik* (κανονικά *oduvanchik*: το λουλούδι του φυτού ταραξάκος που όταν το φυσάς,

⁴ Σε ορισμένες περιπτώσεις η ομαλοποίηση μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την κατασκευή λέξης που ήδη υπάρχει π.χ. το *κακό* (ενικός του ουσιαστικού που έχει μόνο πληθυντικό: *τα κακά*). Θεωρούμε ότι είναι μάλλον απίθανο, ιδίως παιδιά προσχολικής ηλικίας, να κάνουν σημασιολογική σύνδεση με την υπάρχουσα σε ενικό λέξη *κακό* (ως αντίθετο του *καλό*), οπότε ο επινοημένος ενικός είναι ανεξάρτητη κατασκευή και οι δύο λέξεις είναι ομόνυμες για το παιδί.

⁵ Ενίοτε, δεν αποκλείεται η εσκεμμένη παραποίηση της μορφής με πρόθεση χιουμοριστικής επανατιολόγησης της σχέσης μορφής και σημασίας, ωστόσο η επανευτυμολόγηση (σε αυτή την περίπτωση) δηλώνεται σαφώς εκ μέρους του παιδιού.

σκορπάει, από το ρ. *obduvaju*: φυσάω ώστε να σκορπίσει κάτι), *ventilyator* (κανονικά *ventilyator*: ο ανεμιστήρας, από το ρ. *verchu*: περιστρέφω).

3.2. Κατασκευή νέων περιεχομένων/σημασιών

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται η απόδοση διαφορετικής σημασίας σε μια υπάρχουσα στο ενήλικο λεξιλόγιο μορφή. Το αποτέλεσμα μοιάζει με κατασκευή ομώνυμου εκ μέρους του παιδιού. Συνήθης αιτία αποτελεί η άγνοια του σημασινομένου, ολική ή μερική, και έτσι η υπάρχουσα μορφή-σημαίνον επανερμηνεύεται έτσι ώστε να είναι διαφανής η τελική σχέση μορφής και σημασίας. Με λίγα λόγια, πρόκειται για αποκατάσταση της σημασίας (επανάλυση) έτσι ώστε να ταιριάζει καλύτερα με τη δεδομένη μορφή στην αντίληψη του παιδιού.⁶

- ελληνικά: *κοκορέτσι* (: φαγητό από κόκορα), *ψαρονέφρι* (: φαγητό από ψάρι), *μένω κόκκαλο* (: αδυνατίζω πολύ)

- ρωσικά: *ronchik* (με τη σημασία «το παιδάκι του πόνυ» [το –chik εκλαμβάνεται ως υποκοριστικό]: κανονικά ‘λουκουμάς’), *shipornik* (με τη σημασία ‘αυτός που σφυρίζει σαν φίδι’, από το ρ. *shipeť*: σφυρίζω. Κανονικά, το κυνόροδο), *l’stets* (αυτός που μαζεύει φύλλα, από το ουσ. *list*: φύλλο. Κανονικά, ο κόλακας).

Κάποιες φορές η προσπάθεια αιτιολόγησης της σχέσης μορφής και σημασίας που καταλήγει σε ανασημασιοδότηση ενός σημαίνοντος φτάνει ακούσια έως την πραγματική ετυμολογία της λέξης, η οποία δεν είναι αισθητή συγχρονικά.

- ελληνικά: «με έπιασε *τρόμος*, τρέμω συνέχεια από το κρύο», «η *τρώγλη* είναι ένα μέρος που τρώμε;»

- ρωσικά: «*ja ne golubchik, golubchik eto malenkij golub’*» (*golubchik*: χαϊδευτική/ τρυφερή προσφώνηση < *golub’*: περιστέρι + –chik [υποκορ.]), «*derevnja eto tam gde mnogo derevjen*» (*derevnja*: χωριό < *derevo*: δέντρο).

Ελλιπή στοιχεία για το σημασινομένο μπορεί επίσης να οδηγήσουν σε επανερμηνεία ενός σημαίνοντος ή, ακριβέστερα, σε επέκταση, διεύρυνση της αναφοράς του. Πρόκειται για την περίπτωση των υπερεκτάσεων (*overextensions*). Στο ίδιο αποτέλεσμα οδηγεί και η χρήση μιας υπάρχουσας μορφής στο λεξιλόγιο του παιδιού που επεκτείνεται σε μια νέα οντότητα που δεν έχει όνομα. Ουσιαστικά, είναι μια τεχνική υποκατάστασης: ένα όνομα που κατονομάζει μια γνωστή οντότητα ή διαδικασία αποδίδεται σε κάτι, το όνομα του οποίου είναι άγνωστο, όμως θεωρείται ότι οι δύο οντότητες ή διαδικασίες σχετίζονται. Ως βάση της υποκατάστασης αυτής μπορεί να λαμβάνεται η εξωτερική ομοιότητα ή η λειτουργική ομοιότητα.

- ελληνικά: *φόρεμα* (με τη σημασία «ρούχο», ό,τι φοριέται), *μαλλάκια* του πουλιού (: πούπουλα), το *κουδούνι* του αυτοκινήτου (: κόρνα), *ανοίγω* το μανταρίνι (: ξεφλουδίζω), *κλείνω* το παλτό (: κουμπώνω)

- ρωσικά: *koshkiniy ruki* (: τα χέρια της γάτας, δηλ. τα μπροστινά της πόδια, αντί: *lapy*), *lampy mashiny* (: οι λάμπες του αυτοκινήτου, δηλ. τα φώτα, αντί: *fary*), *noga dereva* (: το πόδι του δέντρου, δηλ. ο κορμός, αντί: *stvol*).

⁶ Μπορεί να χαρακτηριστεί ίσως και σαν υποκατηγορία παρετυμολόγησης. Επίσης, όπως συμβαίνει και με άλλες κατηγορίες ΠΙΝΚ, δεν αποκλείεται και η περίπτωση της επανερμηνείας να είναι εσκεμμένη, να υπάρχει δηλαδή εκ μέρους του παιδιού η πρόθεση του διαφορετικού «ταιριάσματος» σημασίας και μορφής, με αποτέλεσμα την αυτοαυτοματοποίηση και ένα είδος λογοπαίγνιου: «το βασιλόπουλο είναι ένα τέρας: μισό βασιλιάς, μισό πουλί»- «*plombir eto vrach chto plomby stavit*» (λογοπαίγνιο μεταξύ *plombir*: είδος παγωτού, *plomba*: σφράγισμα). Είναι ενδιαφέρουσα η παρατήρηση ότι η αφόρμηση για την εσκεμμένη επανερμηνεία μπορεί να αφορά μόνο γλωσσικές σχέσεις (*βασιλόπουλο* – *βασιλιάς* + *πουλί*) αλλά μπορεί να αφορά ταυτόχρονα και σχέσεις ομοιότητας εξωγλωσσικές (*σουρωτήρι* – *τρύπες* + *τυρί* = *τυρί* με *τρύπες*).

Τα ελλιπή στοιχεία για το σημαινόμενο, βέβαια, μπορεί να οδηγήσουν και στη χρήση μιας λέξης με εντελώς άλλη σημασία, λόγω της φωνητικής ομοιότητάς της (παρώνυμο) με μια άλλη, αν και σε αυτή την περίπτωση δεν πρόκειται ακριβώς για γλωσσική επινόηση, όπως την ορίσαμε στην αρχή.

- ελληνικά: *αποσμητικά* πουλιά (: αποδημητικά), *παραμυθάκι* (: παρανυφάκι)
- ρωσικά: *syrnik* (: τυροτηγανίτα) αντί *sornyak*, (χόρτα και άχρηστα φυτά, παράσιτα), *klumba* (: παρτέρι με λουλούδια) αντί *plomba* (: σφράγισμα).

Πρόκειται περισσότερο για περιπτώσεις μη ακατάλληλων χρήσεων των σημασιών σε λέξεις που τυχαίνει να μοιάζουν ακουστικά με κάποιες άλλες.

Ενίοτε, η επανακατηγοριοποίηση που τελικά επιτυγχάνεται με την υπερέκταση μπορεί να είναι αρκετά εκτεταμένη ώστε να έχει απροσδόκητο αποτέλεσμα, ενώ τα στοιχεία ομοιότητας να δημιουργούνται επί τόπου, εκείνη τη στιγμή, συγκρίνοντας δύο οντότητες οι οποίες κανονικά δεν εκλαμβάνονται ως παρόμοιες· επιτυγχάνεται έτσι ένα αποτέλεσμα εντελώς αναπάντεχο και αντισυμβατικό, με έντονα στοιχεία βιώματος και συναισθηματικότητας. Πρόκειται για την περίπτωση των μεταφορών στον παιδικό λόγο.

- ελληνικά: *γέρασε* το μήλο, *κάνει πιπί* η βρύση, *χιονίστηκε* το κεφάλι της γιαγιάς
- ρωσικά: «Nasha elka krasevee, ona v serevryannoj jubochke (: το χριστουγεννιάτικο δέντρο μας είναι πιο όμορφο, *φοράει ασημί φουστίτσα*, δηλ. έχει ασημί κορδέλα), «*posmotri kakogo ja kotenochka pushistogo nashel*» (: κοίταξε τι *φουντωτό γατάκι* βρήκα, που περιγράφει το χνουδωτό μπουμπούκι ενός φυτού)

Πρέπει να επισημανθεί ωστόσο, ότι δεν είναι πάντα εύκολη η διάκριση μεταξύ υπερέκτασης και μεταφοράς (μάλλον είναι περισσότερο θέμα διαβάθμισης), ούτε είναι εύκολη η διάκριση ύπαρξης ή απουσίας της πρόθεσης για μη κυριολεκτικότητα. Για παράδειγμα, στις παιδικές εκφράσεις «*ξεφλούδισα* το κρέας», «*χάλασαν* τα μάτια του» (: δεν βλέπει) δεν είναι εύκολο να πει κανείς αν πρόκειται για υπερέκταση ή για μεταφορά. Γεγονός πάντως είναι ότι τόσο οι υπερεκτάσεις όσο και οι μεταφορές αποτελούν μέσο γνωριμίας με τον κόσμο και τη γλώσσα, δηλαδή πρόκειται για είδος δημιουργικότητας που βασίζεται, μεταξύ άλλων, στην ικανότητα δημιουργίας νέου από το παλιό και ήδη κατεκτημένο, με στόχο την κατάκτηση καινούριων φαινομένων και τη μετάδοση της προσωπικής θέασης-αντίληψης του κόσμου, φανερώνοντας παράλληλα και την εξέλιξη των γνωσιακών και ψυχοσυναισθηματικών ικανοτήτων των παιδιών.

3.3. Κατασκευή νέων σημείων

Πρόκειται για την πιο ευδιάκριτη ίσως περίπτωση γλωσσικής δημιουργικότητας, καθώς οι ΠΝΚ αποδίδουν εξολοκλήρου νέα γλωσσικά σημεία τα οποία απουσιάζουν στην ενήλικη γλώσσα-νόρμα, τόσο ως μορφές όσο και ως περιεχόμενα. Τα σημεία αυτά μπορεί να είναι λέξεις ή και φρασεολογισμοί. Οι μηχανισμοί που χρησιμοποιούνται συχνότερα είναι η παραγωγή, η σύνθεση και ο κατ' αναλογία σχηματισμός προς κάποιο συγκεκριμένο μορφολογικό ή μορφοσυντακτικό σχήμα.

Εδώ περιλαμβάνεται η κατονομασία οντοτήτων ή φαινομένων (ή και ολόκληρων κατηγοριών τους) τα οποία δεν υπάρχουν στην ενήλικη νόρμα (καλύπτουν δηλαδή ένα είδος λεξιλογικού κενού). Το παιδί, ωθούμενο αφενός από τις άπειρες δυνατότητες που του προσφέρει η γλώσσα για δημιουργικότητα και αφετέρου από την ανάγκη κατονομασίας του σημαντικού γι' αυτό στον κόσμο που το περιβάλλει, κατασκευάζει ολόκληρα σημεία που απουσιάζουν από το ενήλικο λεξιλόγιο. Τα σημεία αυτά θα μπορούσαν να υπάρχουν, καθώς είναι δομημένα συνήθως σύμφωνα με τους μορφολογικούς κανόνες (παραγωγής και σύνθεσης) της γλώσσας.

- ελληνικά: *πιρουνώνω* (: καρφώνω με το πιρούνι), *πινελεύω* (: ζωγραφίζω με πινέλο), τα *μπαλαρινά* (: η στολή της μπαλαρίνας, ουσιαστικοποιημένο επίθετο), *γαλοπότηρο* (: ποτήρι αποκλειστικά για το γάλα), *παλτοκάμισο* (: το πολύ ζεστό πουκάμισο, συμφυρμός από το *παλτό* και *πουκάμισο*), *φωνάρας* (: αυτός που έχει βροντερή φωνή), *εγγονίζομαι* (: αποκτώ εγγόνια), *σουσουτής* (: αυτός που συνέχεια κάνει παρατηρήσεις και λέει «σουτ», ηχομιμητικό), *μπιτσούκια* (: όλα τα αλμυρά και πικάντικα μπισκοτάκια τύπου κράκερ, νέα βασική κατηγορία), *μαγισσότερη* (: πιο μάγισσα, συγκριτικός βαθμός από ουσιαστικό: «αυτή η μάγισσα είναι μαγισσότερη από την προηγούμενη»), *κουραστός* (: αυτός που κουράζεται εύκολα, το αντίθετο από το *ακούραστος*, αντίστροφη παραγωγή), *γελατζού* (: αυτή που γελάει πολύ συχνά)

- ρωσικά: *vor'un* (: αυτός που φωνάζει συχνά, από το ρ. *vorit'*: φωνάζω, ουρλιάζω), *bystrets* (: αυτός που κινείται πολύ γρήγορα, από το επιθ. *bystryj*: γρήγορος), *neteryaha* (: αυτός που δεν χάνει πράγματα, από το *ne teryaet*: δεν χάνει), *oblistet'* (: γεμίζω φύλλα, από το ουσ. *list*: φύλλο), *bazarnik* (: αυτός που πουλάει στη λαϊκή αγορά, από το ουσ. *bazar*: λαϊκή αγορά), *kuverkee* (: καλύτερα από κάποιον άλλο ως προς τις κωλοτούμπες, «κωλοτουμπώτερα», από το ρ. *kuvyrkatsya*: κάνω κωλοτούμπες), *dukhastaja* (: αυτή που μυρίζει άρωμα, από το ουσ. *dukhi*: άρωμα), *buknubiki* (: κύβοι με γράμματα, σύνθετο από τα ουσ. *bukvy* + *kubiki*: γράμματα + κύβοι), *pri-svetochitsya* (: προσγειώνομαι σε λουλούδι, «προσλουλουδίζομαι», από την πρόθεση *pri-* + ουσ. *tsvetok* + ρ. καταλ. *-itsya*: προς + λουλούδι + -ίζομαι).

Νέες φρασεολογικές μονάδες μπορούν επίσης να προκύψουν (αν και πιο σπάνια),

- ελληνικά: *πνίγηκα στο παιχνίδι* (: με απορρόφησε το παιχνίδι, προφανώς κατ' αναλογία με το «πνίγηκα στη δουλειά»), *έχω μαγεία με κτ.* (: μου αρέσει πολύ).

- ρωσικά: *plakat' v futbolku* (: κλαίω στην μπλούζα, δηλ. παραπονιέμαι), *naiizust isproboval* (: έχω δοκιμάσει απέξω κι ανακατωτά, δηλ. γνωρίζω καλά τη γεύση), *proklyatyj kefir* (: καταραμένο κεφίρ, ως χαρακτηρισμός για αντιπαθητικό άνθρωπο).

Ενίοτε, είναι πιθανόν το παιδί να κατασκευάζει εν αγνοία του ένα σημείο, του οποίου το σημαίνον τυχαίνει να υπάρχει ήδη στην ενήλικη γλώσσα (με διαφορετικό σημαίνόμενο), κατά την προσπάθεια να αποδώσει μια σημασία:

- ελληνικά: *μαλακίζεται* (: κάτι γίνεται μαλακό), *γεράκι* (: ένας μικρός γέρος, σαν νάνος)

- ρωσικά: *jogi* (: οι σύζυγοι της Baba Jaga [κλασικό όνομα κακιάς μάγισσας], κανονικά οι ασκητές της γιόγκα), *vinovnik* (: δοχείο για κρασί, από το ουσ. *vino*: κρασί, κανονικά, ένοχος).

Για το αν πρόκειται περί απόδοσης σημασίας σε ένα σημαίνον του οποίου μόνο το σημαίνόμενο το παιδί αγνοεί (βλ. 3.2: π.χ. *κοκορέτσι*) ή πρόκειται περί κατασκευής ολόκληρου σημείου, το σημαίνον του οποίου υπάρχει ήδη κατά τύχη στη συμβατική νόρμα, αλλά το παιδί το αγνοεί (π.χ. *μαλακίζεται*), επιβεβαιώνεται μόνο από τα σχόλια του ίδιου του παιδιού και των οικείων του (και πάλι όχι σε όλες τις περιπτώσεις).⁷

Ωστόσο, υπάρχουν και περιπτώσεις ΠΝΚ που δεν συμβαδίζουν με τη βαθιά κανονικότητα του γλωσσικού συστήματος και φαίνεται να αποτελούν παραδείγματα μη

⁷ Όπως και σε άλλες κατηγορίες ΠΝΚ υπάρχουν και περιπτώσεις εσκεμμένου γλωσσικού παιχνιδιού, όταν το παιδί επινοεί μια λέξη έχοντας την πρόθεση κατασκευής λογοπαιγνίου, έχοντας δηλαδή ως στόχο ένα αισθητικό-συνδηλωτικό αποτέλεσμα. Η νέα, κατασκευασμένη λέξη είναι συνήθως αναλογικός σχηματισμός από άλλη, π.χ. «Κάτω από τη μασχάλη είναι παραμάσχαλα, κάτω από τα δάχτυλα τι είναι; Παραδάχτυλα;» *kolbasburger* (από το *kolbasa*: σαλάμι + *burger*, κατά το *cheeseburger*).

επιτυχημένων επινοήσεων, στις οποίες είτε αποδίδεται ακατάλληλη σημασία σε μια μορφή είτε η κατασκευή της μορφής είναι ελαττωματική (δεν συμβαδίζει με τα μορφολογικά μοντέλα σύμφωνα με τα οποία, λόγω συχνότητας ή σημασίας, θα έπρεπε το παιδί να κατασκευάσει τη λέξη).

- ελληνικά: *κάλαντος* (: *τάρανδος*, πιθανότατα συμφυρμός των *κάλαντα* + *τάρανδος*), *κουνουπόδι* (για έντομο που πετάει, όπου η γλωσσική κατασκευή οφείλεται στην επίδραση γενικότερων σημασιολογικών σχέσεων και συνδηλώσεων που υπάρχουν στο σχετικό σημασιολογικό πεδίο, αλλά και φωνολογικών ομοιοτήτων), *ζαναπάλι* (: *πάλι*, όπου πιθανότατα για το γλωσσικό αίσθημα του παιδιού το *πάλι* δεν είναι αρκετά ισχυρό, οπότε το ενισχύει με το *ζανά*: μηχανισμός επανένιχυσης).

Ατυχές μορφολογικό μοντέλο μοιάζει να έχει επιλεγεί στο *υποσχετός* (: αυτός που υπόσχεται) ή στο *ψητάρας* (: ψήστης), ενώ στο *αποξεκοκκαλίζω* (: ξεκοκκαλίζω) φαίνεται να λειτουργεί *πάλι* ο μηχανισμός της επανένιχυσης.

- ρωσικά: *izblizi* (αντί *blizko*: κοντά), *nosorogist* (για το μικρό ρινόκερο, 'nosorog': ρινόκερος), *gospozhihka* (αντί *gospozha*: η κυρία), *zapriyvazat* (*privyazat*: (προσ)δένω).

Η εμφάνιση τέτοιων «ελαττωματικών» επινοήσεων, ιδίως στο πλαίσιο της μορφολογίας, φανερώνει την προσπάθεια του παιδιού να κατακτήσει εναλλακτικά μοντέλα και κανόνες δοκιμάζοντάς τα στη χρήση.

3. Συζήτηση: Παρατηρήσεις και προεκτάσεις

Η υποκατηγοριοποίηση των κύριων ομάδων ΠΝΚ που προτείνεται δεν φιλοδοξεί να θεωρηθεί εξαντλητική· ωστόσο, το υπάρχον υλικό από δύο γλώσσες και η μελέτη των υποκατηγοριών των ΠΝΚ μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε ορισμένες θεωρητικές προεκτάσεις για τη γλωσσική ανάπτυξη και να εστιάσουμε σε βασικούς λόγους της εμφάνισης τέτοιων φαινομένων στην παιδική γλώσσα.

Κατ' αρχάς, η αναπτυξιακή πορεία της γλώσσας είναι σταδιακή: το γλωσσικό σύστημα των παιδιών είναι συνεχώς υπό διαμόρφωση και χαρακτηρίζεται από κατασκευή και ανακατασκευή εωσότου ταυτιστεί με την ενήλικη νόρμα. Σύμφωνα με τον Slobin, «κάθε φυσιολογικό παιδί κατασκευάζει για τον εαυτό του τη γραμματική της μητρικής του γλώσσας» (1973: 175, 180). Παρομοίως:

η εργασία οποιουδήποτε παιδιού που αναπτύσσει τη γλώσσα μέσα σε μια κοινότητα είναι παρόμοια με αυτή ενός επιστήμονα-ερευνητή, ο οποίος προσπαθεί να εξαγάγει το γλωσσικό σύστημα και τους κανόνες του μέσα από τα δεδομένα του γλωσσικού περιβάλλοντος, μόνο που στην πρώτη περίπτωση η διαδικασία αυτή είναι ασυνείδητη, ενώ η άλλη συνειδητή (Shcherba 1974: 35).

Η ιδέα ότι όλη η γλωσσική ανάπτυξη είναι στην ουσία κατασκευή του γλωσσικού συστήματος αντιτίθεται στην αντίληψη ότι υπάρχουν προκαθορισμένες αρχές τις οποίες το παιδί απλώς ανακαλεί. Περισσότερο πιθανό είναι ότι πρόκειται για λειτουργία γενικών διαδικασιών και στρατηγικών που κάνουν εφικτή την ανάλυση και επανάλυση των συγκεκριμένων κάθε φορά γλωσσικών περιβαλλόντων έτσι ώστε να κατασκευαστούν συγκεκριμένοι κάθε φορά κανόνες (Bates et al. 1979, Slobin 1985, Karpf 1991, Dressler & Karpf 1995, Dressler 2005, Tomasello 2003 κ.ά.). Όσο λοιπόν το παιδί κατασκευάζει (και ανακατασκευάζει) τη γλώσσα του μπορούμε να παρατηρήσουμε διαδικασίες που υποστηρίζουν και υποκινούν τη διαμόρφωση προσωρινών, «ενδιάμεσων» συστημάτων. Πολλά χαρακτηριστικά των «ενδιάμεσων» συστημάτων είναι ιδιαίτερα εμφανή στις ΠΝΚ και μας αποκαλύπτουν σε ποια

φαινόμενα επικεντρώνονται τα παιδιά ανάλογα με το στάδιο της αναπτυξιακής γλωσσικής τους πορείας, και ιδιαίτερα της μορφολογικής.

Όσον αφορά τη μορφολογική ανάπτυξη έχει επισημανθεί ότι από την αρχική απουσία μορφολογικών διακρίσεων (όπως εμφανίζονται στην ενήλικη γλώσσα) έως τη συστηματική κατάκτηση και εφαρμογή τους, εμφανίζονται μεταβατικές αναπτυξιακές φάσεις (Slobin 1970: 10, 1985: 411-412, Dressler & Karpf 1995, Dressler 2002). Βασικό χαρακτηριστικό είναι ότι δεν είναι παρούσες όλες οι διακρίσεις ή δεν είναι εδραιωμένες και δεν χρησιμοποιούνται συστηματικά, ενώ συχνά επιστρατεύεται η δημιουργική κατασκευή μορφολογικών σχημάτων (patterns), τα οποία πολλές φορές αποκλίνουν από την ενήλικη νόρμα. Αυτό προφανώς συμβαίνει επειδή οι αναγκαίες κάθε φορά στο παιδί μορφές άλλοτε έχουν τη δυνατότητα να ανακληθούν (είναι ήδη εδραιωμένες) και άλλοτε πρέπει να κατασκευαστούν. Η δημιουργικότητα αυτή εκδηλώνεται γιατί η γλωσσική κατασκευή πραγματοποιείται βάσει κανόνων και διακρίσεων που έχουν ήδη κατακτηθεί και εφαρμόζονται παραγωγικά. Οι πρώτοι κανόνες που κατακτώνται είναι συνήθως οι πιο συχνοί και γενικοί (Slobin 1970: 10, 1973: 205), ενώ ο μηχανισμός της αναλογίας έχει πολλές φορές μεγαλύτερη δύναμη από τον κανόνα (Dressler 2002: 28-29) με κλασικότερο παράδειγμα της υπεργενίκευσης ή ομαλοποίησης.

Έτσι, οι γλωσσικές κατασκευές των παιδιών είναι άλλοτε «επιτυχείς» (δηλαδή περνούν απαρατήρητες καθώς συμπίπτουν με τη νόρμα) και άλλοτε αποκλίνουν και έτσι προκύπτουν οι ΠΝΚ που εξετάζει η παρούσα μελέτη. Καθώς στις αποκλίσεις συνήθως φαίνεται η βαθιά συστημικότητα (το πιο γενικό, συχνό ή ομαλό και όχι οι εξαιρέσεις) είναι πιθανό ότι στην παιδική γλώσσα διαφαίνονται ενίοτε και οι μελλοντικές τάσεις του γλωσσικού συστήματος, μια τάση προς ομαλοποίηση δηλαδή, όπως είχε σημειωθεί τον περασμένο αιώνα και από τον de Courtenay (1963: 350-351). Γι' αυτόν το λόγο οι ΠΝΚ φαίνονται πολλές φορές ότι «διορθώνουν» κάτι στην ενήλικη γλώσσα, επειδή ακριβώς η δημιουργική, κατασκευαστική ικανότητα γίνεται αντιληπτή όταν κάτι λείπει, όταν δηλαδή δεν ισχύει ο γενικός συστημικός κανόνας, αλλά μια ειδικότερη παράμετρος ή περιορισμός που δεν έχει κατακτηθεί ακόμη (ή παραβιάζεται σκόπιμα, σε μεγαλύτερα παιδιά και ενήλικες). Η τάση αυτή είναι ιδιαίτερα αισθητή στην πρόσθεση γένους, αριθμού, φωνής κ.λπ. όπου αυτά λείπουν από τη νόρμα, ενώ ο μηχανισμός της αναλογίας έχει ηγετικό ρόλο (Slobin 1973, Markman & Bates 1994, Dressler & Karpf 1995 κ.ά.).

Ένα εξίσου μεγάλο μέρος των ΠΝΚ οφείλεται στην ανάγκη του παιδιού να κατονομάσει κάθε τι από τον κόσμο που το περιβάλλει και είναι σημαντικό γι' αυτό. Αυτό είναι ιδιαίτερα αισθητό στις κατασκευές ολόκληρων σημείων, στα οποία εφαρμόζονται συνήθως οι πιο παραγωγικοί μορφολογικοί κανόνες, με αποτέλεσμα την ανάδυση παράγωγων και σύνθετων ΠΝΚ (Clark 1993, 2000, 2009 κ.ά.). Η κατασκευή νέων λέξεων-σημείων μέσω της παραγωγής και της σύνθεσης φανερώνει ότι οι διαδικασίες της μορφολογικής ανάλυσης έχουν τεθεί σε ισχύ ώστε να κατακτηθούν οι μορφολογικές αρχές που διέπουν μια γλώσσα. Σε αυτή την πορεία η παραγωγικότητα και η διαφάνεια ορισμένων δομών τις κάνουν πιο πιθανές υποψήφιες για επέκταση ή υπεργενίκευση, δηλαδή για κατασκευή μοντέλων που έχουν στόχο το λεξιλογικό εμπλουτισμό (Slobin 1985, Dressler 2002, 2005, Motsiou 2012), ενώ έχει επισημανθεί η σημασία του μορφολογικού τύπου στον οποίο ανήκει η γλώσσα που κατακτάται (Slobin 1997, Bavin 1998, Dressler 2005). Έτσι, οι ΠΝΚ στη ρωσική και την ελληνική γλώσσα, σε αντίθεση με την αγγλική, αφορούν περισσότερο τη διαδικασία της παραγωγής και όχι της σύνθεσης, καθώς φαίνεται ότι η περισσότερο προβλέψιμη και σταθερή διαδικασία σχηματισμού παράγωγων νέων λέξεων, οι οποίες έχουν μεγαλύτερη σημασιακή διαφάνεια, προτιμάται από τα παιδιά σε σχέση με τη διαδικασία

σηματισμού συνθέτων (Motsiou 2012: 31-32). Όσον αφορά τις δύο γλώσσες από τις οποίες αντλείται το παρόν υλικό, θα μπορούσε να διατυπωθεί η υπόθεση ότι η ρωσική εμφανίζει μεγαλύτερη ποικιλία μορφολογικών διακρίσεων στις ΠΝΚ που αποτελούν ουσιαστικά σε σχέση με την ελληνική και παρόμοια (ή ελαφρώς αυξημένη) ποικιλότητα στις ΠΝΚ που αποτελούν ρήματα, εάν ληφθεί υπόψη η ειδικότερη τυπολογική κατάσταση των γλωσσών και οι διαφορές τους στη μορφολογία των ρημάτων και των ουσιαστικών (βλ. την ανασκόπηση διαγλωσσικών συγκρίσεων και κατατάξεων στο Dressler 2005). Ωστόσο, η παρατήρηση αυτή θα πρέπει να ελεγχθεί συστηματικά, καθώς στόχος της παρούσας μελέτης ήταν αφενός η ανάδειξη των ΠΝΚ ως κεντρικής κατηγορίας στη μελέτη της μορφολογικής ανάπτυξης και αφετέρου η ταξινόμησή τους σε κατηγορίες, και όχι οι διαγλωσσικές συγκρίσεις που θα αναδείξουν σαφώς ειδικές γλωσσικές ιδιαιτερότητες.

Βέβαια, η διαφάνεια των σχέσεων μορφής και σημασίας είναι εξίσου σημαντικός παράγοντας και σε πολλές παιδικές ανακατασκευές, για τις περιπτώσεις δηλαδή των παρετυμολογήσεων, στις οποίες μια λέξη θεωρείται ότι συνδέεται με μια άλλη συνήθως βάσει μιας τυχαίας ομοιότητας στην ακουστική μορφή ή τη σημασία. Έτσι, το παιδί ανακατασκευάζει, «αποκαθιστά» τη λέξη κόνοντάς την πιο αιτιολογημένη και οικεία (Dressler 2002, Moisiadis 2006, Μότσιου 2016).

Τέλος, η εμφάνιση «ελαττωματικών» επινοήσεων (βλ. 3.3.) παράλληλα με την εμφάνιση μορφολογικών διακρίσεων της νόρμας φανερώνει την προσπάθεια του παιδιού να κατακτήσει ποικίλα μοντέλα και κανόνες, δοκιμάζοντάς τα στη χρήση, όχι πάντα με απόλυτη επιτυχία, σε ενδιάμεσα στάδια όπου η επανενίσχυση ή ο συμφυρμός είναι ακόμα σε λειτουργία και το μορφολογικό σύστημα στοιχειώδες και ασταθές. Σε αυτά τα στάδια οι μορφολογικές διακρίσεις που επιχειρεί το παιδί μπορεί να παραβιάζουν τις συχνότερες διακρίσεις της νόρμας (Dressler & Karpf 1995, Dressler 2002, 2005 κ.ά.).⁸

Βέβαια και οι ενήλικες «κατασκευάζουν γλώσσα»: εφευρίσκουν επιτόπου νέες λέξεις, χρησιμοποιούν γλωσσικά παιχνίδια, λογοπαίγνια κ.λπ., τα οποία, όπως και στα παιδιά, άλλες φορές υλοποιούν την επιθυμία για μεγαλύτερη ακρίβεια στην έκφραση (να κατονομαστεί ένα φαινόμενο, μια οντότητα για την οποία δεν υπάρχει ακριβής λέξη στη νόρμα) ή εξυπηρετούν την οικονομία της έκφρασης (μια νέα λέξη αντί μιας ολόκληρης φράσης). Άλλες φορές πάλι στοχεύουν στην αποκατάσταση της διαφάνειας στις σχέσεις μορφής και σημασίας (παρετυμολόγηση και επανετυμολόγηση), ενώ άλλες εκφράζουν την πρόθεση για γλωσσικό δημιουργικό παιχνίδι και προσέλκυση της προσοχής του συνομιλητή με την κατασκευή λογοπαιγνίων (με αποτέλεσμα το ξάφνιασμα, την αποαυτοματοποίηση, την παραστατικότητα, την εικονικότητα, τη δημιουργία συναισθήματος, την έκφραση στάσης κ.λπ., βλ. και Κατσούδα & Νάκας 2013) ή συνδυάζουν πολλά μαζί από τα παραπάνω. Τέλος, οι κατασκευές, και κυρίως οι ανακατασκευές λέξεων στο επίπεδο της μορφολογίας κυρίως (π.χ. η *διεθνή* εμπειρία, θα *παράξω* κ.ά.), δείχνουν την φυσική τάση της γλώσσας για αλλαγή και ομαλοποίηση.

Επομένως, τόσο στην περίπτωση των παιδιών, όσο και στην περίπτωση των ενηλίκων, οι νεολογικές γλωσσικές κατασκευές οφείλουν την ύπαρξή τους στις δυνατότητες που προσφέρει η γλώσσα ως δημιουργικό παραγωγικό σύστημα, οι οποίες δεν εξαντλούνται (δεν υλοποιούνται) στην συμβατικοποιημένη γλωσσική νόρμα. Η βασική τους διαφορά συνίσταται στο κίνητρο της γλωσσικής δημιουργικότητας: αν για τα παιδιά η γλωσσικές επινοήσεις αποτελούν σε μεγάλο βαθμό ανάγκη και χαρακτηριστικό της πορείας ανάπτυξης της μητρικής τους γλώσσας, ένα ταξίδι προς τη νόρμα, για τους ενήλικες η διαδικασία της γλωσσικής κατασκευής τις περισσότερες

⁸ Ειδικά σε αυτές τις περιπτώσεις η υπόθεση περί έμφυτων μορφολογικών αρχών αδυνατεί να δώσει σαφείς εξηγήσεις.

φορές είναι η αντίστροφη: είναι η προσπάθεια διαφυγής από τα ασφυκτικά όρια της νόρμας, μια προσπάθεια αντισυμβατικής έκφρασης, με στόχο την αυτοαυτοματοποίηση και ανανέωση της χρήσης, τη μετάδοση στάσης και συναισθημάτων και, δευτερευόντως, την κάλυψη υπαρκτών ή όχι γλωσσικών κενών.

Βιβλιογραφία

- Αλεξίου, Β. 2010. Η συμβολή των λεκτικών επινοήσεων στη γλωσσική καλλιέργεια των νηπίων. Στο Κ. Ντίνας, Α. Χατζηπαναγιωτίδη, Α. Βακάλη, Τ. Κωτόπουλος & Α. Στάμου (επιμ.), *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «Η Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας (ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)»*. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://linguistics.nured.uowm.gr/Nimfeo2009/praktika>
- Αλεξίου, Β. 2012. Ποιος είναι ο φτιαχίτης, κυρία; Οι λεκτικές επινοήσεις των νηπίων στη διδακτική πράξη. *Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου OMEP*, 45-53. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://nipia-larisa.gr/wp-content/uploads/2012/09/praktika.pdf>
- Bates, E., Benigni, L., Bretherton, I., Camaioni, I. & Volterra, V. 1979. *The Emergence of Symbols*. New York: Academic Press.
- Bavin, E. 1998. Factors of typology on language acquisition: Some examples from Warlpiri. In A. Siwierska & J. Song (eds), *Case, Typology and Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 37-56.
- Becker, J. 2006. A child's invention of new words. In J. S. Peccei (ed.), *Child Language. A Resource Book for Students*. London: Routledge, 134-147.
- Berman, R. A. 2000. Children's innovative verbs versus nouns: Structured elicitations and spontaneous coinages. In L. Menn & N. Bernstein-Ratner (eds), *Methods for Studying Language Production*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 69-92.
- Berman, R. A. 2003. Children's lexical innovations: Developmental perspectives on Hebrew verb structure. In J. Shimron (ed.), *Language Processing and Acquisition in Languages of Semitic, Root-based Morphology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 243-291.
- Bowerman, M. 1982. Reorganization processes in lexical and syntactic development. In E. Wanner & L. Gleitman (eds), *Language Acquisition. State of the Art*. Cambridge: Cambridge University Press, 319-346.
- Chukovsky, K. 1963 [1933]. *Om dvech do pjati* [From two to five]. Moskva: Detgiz. 17th edition.
- Clark, E. 1980. Lexical innovations: How children learn to create new words. *Papers and Reports on Child Language Development* 18, 1-24.
- Clark, E. 1983. Meaning and concepts. In P. H. Mussen (ed.), *Handbook of Child Psychology. Volume 3: Cognitive Development*. New York: John Wiley, 787-840.
- Clark, E. 2000. Coining new words: Old and new word forms for new meanings. In L. Menn & N. Bernstein-Ratner (eds), *Methods for Studying Language Production*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 53-67.
- Clark, E. 2009. *First Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- de Courtenay, J. B. 1963. *Izbrannyje trudy po obschemu jazykoznaniju* [Selected papers in general linguistics]. T.2. Moskva.
- Dressler, W. U. 2002. The emergence of morphology. A constructivist approach. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istrazivanja* 37, 23-36.
- Dressler, W. U. 2005. Morphological typology and first language acquisition: Some mutual challenges. In G. Booij, E. Guevara, A. Ralli, S. Sgroi & S. Scalise (eds), *Morphology and Linguistic Typology. On-line Proceedings of the Fourth Mediterranean Morphology Meeting (MMM4) Catania 21-23/9/2003, University of Bologna*. Available at: <http://morbo.lingue.unibo.it/mmm/>
- Dressler, W. U. & Karpf, A. 1995. The theoretical relevance of pre- and protomorphology in language acquisition. In G. Booij & J. Marle (eds), *Yearbook of Morphology 1994*. Dordrecht: Kluwer, 99-122.
- Gridina, T. A. 2012. *Objasnitelnyj slovar detskikh innovatsij* [Comprehensive dictionary of childrens' innovations]. Ekaterinburg: Ural. Gos. Ped. Un-tet.

- Gridina, T. A. 2013. *Ontolingvistika. Jazyk v zerkale detskoj rechi* [Language acquisition. Language in the mirror of children's speech]. Moskva: Flinta.
- Haman, E., Zevenbergen, A., Andrus, M. & M. Chmielewska. 2009. Coining compounds and derivations. A crosslinguistic elicitation study of word-formation abilities of preschool children and adults in Polish and English. *Polish Psychological Bulletin* 40 (4), 176-192.
- Κατσούδα, Γ. & Θ. Νάκας. 2013. *Όψεις της νεολογίας. Σύμπτυξη και επανετυμολόγηση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Karpf, A. 1991. Universal grammar needs organization. *Folia Linguistica* 25, 339-360.
- Kharchenko, V. K. 2002. *Slovar sovremennogo detskogo jazyka* [Dictionary of contemporary children language]. Belgorod: izd. Belgorodsk. Gos. Un-teta.
- Konieczna, E. 2002. Derivational neologisms in children's speech from Polish and English data. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego Studia Anglica Resoviensia* 1, 52-64. Available at: http://www.univ.rzeszow.pl/wfil/ifa/usa1/sar_v1_04.pdf.
- Markman, V. A. & Bates, E. 1994. Continuity in lexical and morphological development: A test of the critical mass hypothesis. *Journal of Child Language* 21, 339-366.
- Moisiadis, T. 2006. The role of motivation in folk etymology. 'La linguistique'. *Actes du 30e Colloque de Société Internationale de Linguistique Fonctionnelle*, 133-136.
- Μότσιου, Ε. 2015. Παρετυμολογία και παιδική γλώσσα. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση* 60, 110-119.
- Μότσιου, Ε. 2016. Παραγωγή φρασεολογισμών από ελληνόφωνα παιδιά (5-7 ετών): Στοιχεία από τον αυθόρμητο παιδικό λόγο. *ΟΜΕΠ-Ερευνώντας τον Κόσμο του Παιδιού* 14, 38-47.
- Motsiou, E. 2012. Lexical innovations (neologisms) in children's speech: Evidence from Greek. *Contrastive Linguistics* (St. Kliment Ochridski University Press) 2, 22-31.
- Shcherba, L.V. 1974. *Jazykovaja sistema i rechevaja dejatel'nost* [Language system and speech performance]. Leningrad: Nauka.
- Slobin, D. I. 1970. Suggested universals in the ontogenesis of grammar. *Working Paper. Language Behavior Research Laboratory, University of California, Berkeley* 32, 1-19.
- Slobin, D. I. 1973. Cognitive prerequisites for the development of grammar. In C. A. Ferguson & D. I. Slobin (eds), *Studies in Child Language Development*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 175-208.
- Slobin, D. I. 1985. Crosslinguistic evidence for the language-making capacity. In D. I. Slobin (ed.), *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition. Volume 2: Theoretical issues*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 406-605.
- Slobin, D. I. 1997. The universal, the typological, and the particular in acquisition. In D. I. Slobin (ed.) *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition. Volume V*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1-39.
- Tomasello, M. 2003. *Constructing a Language. A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tseytlin, S. M. 2009. *Ocherki po slovoobrazovaniju i formoobrazovaniju v detskoj rechi* [Essays on word formation in child speech]. Moskva: Znak.
- Tseytlin, S. N. 2000. *Jazyk i rebenok. Lingvistika detskoj rechi*. [Language and child. The linguistics of children's speech]. Moskva: Vlados.